

DATE NOI PRIVIND SISTEMUL COOPERĂȚIEI
DIN ROMÂNIA („FEDERALA“ DIN AIUD) DUPĂ DICTATUL
DE LA VIENA

În perioada interbelică în teritoriile unite cu țara la 1 decembrie 1918 a funcționat o mișcare cooperatistă cu caracter de masă încă din perioada dominației regimului austro-ungar dar care a fost organizată pe principiul naționalităților, respectiv cooperative românești, maghiare, germane¹.

Prin consecințele Dictatului de la Viena această mișcare a fost despărțită în două, o parte a rămas sub regimul de ocupație horthystă în teritoriul răpit României, iar altă parte a rămas în continuare în România, conform datelor prezentate în tabelele 1 și 2.

Tabelul nr. 1

Cooperative rămase în teritoriul ocupat de Ungaria horthystă

Apartenența cooperativelor	Total cooperative	Total membri asociați	Total mijloace financiare în mii lei	Din care fonduri proprii în mii lei
0	1	2	3	4
Românești	463	75.625	574.000	137.000 ³
Maghiare	663	118.083	272.754	88.501 ³
TOTAL GENERAL	1.126	193.708	846.754	225.501

Tabelul nr. 2

Cooperative rămase în România pe teritoriul Transilvaniei și Banatului la 30 august 1940

0	1	2	3	4
Românești	586	77.014	305.000	143.000 ⁴
Maghiare	180	47.991	84.000	43.000
TOTAL GENERAL	766	125.005	389.000	186.000⁵

¹ Vezi pe această temă: Vasile T. Ciubăncan, *Lupta pentru continuitatea activității cooperativei populației românești din nord-vestul țării, componentă a rezistenței antihorthyste. I* IX 1940—25 X 1944, I, în *ActaMP*, VII, 1983, p. 448—462; II, în *ActaMP*, VIII, 1984, p. 503—527.

² *Ibidem*. Fosta Arhivă a C.C. al P.C.R. Colecția 103, unitatea de păstrare 221 f. 76.

³ *Idem*, f. 62.

⁴ *Idem*, f. 66.

⁵ *Idem*, f. 62.

Pînă acum nu dispunem de date despre situația cooperativelor populației germane după Dictatul de la Viena, de aceea nu le-am inclus în situație.

Cooperativele populației românești rămase în teritoriul ocupat de horthyști s-au constituit în Centrala „Plugarul” cu sediul la Cluj.

Cooperația populației maghiare din România, pînă la evenimentele din vara anului 1940, a fost organizată în două organizații federale teritoriale. Cooperativele de consum au avut federala cu sediul la Aiud, județul Alba, purtînd denumirea „Furnica” (Hangya), iar cooperativele de credit aveau federala „Alianța” la Cluj.

În situația politică schimbată, toate cooperativele populației maghiare ce au rămas în continuare în România s-au asociat federației cu sediul la Aiud.

Despre existența acestei rețele cooperatiste în perioada septembrie 1940 — octombrie 1944 în istoriografia românească nu au fost publicate studii exprese, în scopul cunoașterii ei. În schimb, în istoriografia străină, respectiv maghiară⁶ s-au publicat anumite date, s-au făcut aprecieri, care nu în totalitate sînt veridice și ele nu au avut la bază documente ale acestor federale cooperatiste. Astfel, unele aprecieri și concluzii ce au fost formulate nu se confirmă prin confruntarea lor cu situația reală.

În plus de aceasta, cunoașterea evoluției acestor cooperative în perioada pe care o analizăm este importantă și sub aspectul comparativ cu cel al situației și evoluției cooperativelor populației românești rămase în teritoriul românesc sub ocupația horthystă, după Dictatul de la Viena.

În urma investigațiilor făcute de noi și a documentației de care dispunem, prezentăm unele date și aspecte principale referitoare la evoluția cooperativelor populației maghiare din România asociate la federația „Furnica” cu sediul la Aiud, județul Alba.

Prin sentința Dictatului ce a impus modificarea și trasarea arbitrară a frontierei dintre România și Ungaria a fost afectată și rețeaua cooperației populației maghiare care avea statute proprii de funcționare și se bucura de o largă autonomie în cadrul legiuirilor cooperației din România.

În raportul I.N.C.O.P.-ului din 24 februarie 1941 cu referire la situația de drept și situația de fapt a cooperativelor populației maghiare din România, se făceau următoarele precizări și aprecieri:

1. SITUAȚIA DE DREPT

Pînă în anul 1928 cooperativele maghiare și celelalte ale minorităților (din Ardeal n.a.), au fost guvernate de legile cooperatiste maghiare.

La 12 iulie 1928, s-a elaborat Codul Cooperației în România care prevedea:

a) Societățile cooperative, Uniunile și Federalele lor, existente la promulgarea acestui Cod în ținuturile eliberate, vor putea să continue și

⁶ Csáthi Dániel, *Forgószeiben (magyar-román viszony 1940—1945)*, Budapest, 1969.

să funcționeze pînă la 1 septembrie 1938, însă vor fi supuse controlului Centralelor și sancțiunilor din acest Cod.

b) Ele își vor pune de acord statutele cu prezenta lege pînă la 1 septembrie 1938, putîndu-și însă păstra mai departe circumscripțiile în care își desfășoară activitatea.

c) Ele se vor bucura în tot acest termen de avantajele prevăzute în acest Cod pentru societățile cooperativelor.

— Legea de organizare a cooperației din anul 1929 menține dispoziția Codului și face precizarea în plus că: Aceste cooperative își vor putea menține în statutele lor și peste termenul prevăzut în aliniatul precedent (1 septembrie 1938) dispozițiile privitoare la legăturile cu instituțiile lor de finanțare, ca și la condițiile și procedura privitoare la admiterea de noi asociați.

Aceste dispoziții erau încă în vigoare în februarie 1941.

Legea mai prevedea crearea de Uniuni cooperatiste pentru organizarea și exercitarea controlului. S-au creat Uniunea „Alianța” la Cluj și Uniunea „Furnica” la Aiud. Ele au funcționat și după legea modificatoare din 1935, cînd unele Uniuni românești s-au desființat.

— Decretul-Lege 2268 din 23 iunie 1938. A trecut asupra Ministerului Economiei Naționale atribuțiile de îndrumare și control asupra cooperației, iar acesta a delegat pentru îndrumare și control Institutul Național al Cooperației, creat în acest scop ca instituție de drept privat, format din asocierea cooperativelor de gradul I și II din toată țara. La acesta s-au asociat și cele două federale a cooperativelor maghiare.

În fapt cele două federale transformate din cele două Uniuni și-au păstrat autonomia de îndrumare și control prin propriii lor delegați. I.N.C.O.P.-ul nu s-a prelevat de lege în acest sens.

2. SITUAȚIA DE FAPT A COOPERATIVELOR MAGHIARE DIN ROMANIA

În Ardealul de sud au rămas în funcțiune 180 societăți cooperative maghiare, din care 87 cooperative de credit, iar 93 alte cooperative de consum și producție.

Cele de credit au fost asociate la „Alianța” din Cluj, iar cele de consum la „Furnica” din Aiud.

I.N.C.O.P.-ul nu s-a amestecat în activitatea internă, iar cînd a fost sesizat, a luat măsuri disciplinare cu consimțămîntul celor două federale. Nu a încasat de la ele contribuțiile de control ce i se datorau, lăsîndu-le lor.

Federalele au cerut autonomie deplină juridică și după 1938, dar nu li s-a aprobat, deoarece aceasta ar fi fost o excepție pentru ele, dar le-a acordat autonomie faptică că nu s-a amestecat în treburile lor interne.

După Dictatul de la Viena conducerile federalelor au făcut declarații publice că cooperativele maghiare din România se dezvoltă „în mod normal în siguranță și libertate”⁷.

În darea de seamă pentru anul 1940 a Consiliului de Administrație a federalei „Furnica” (Hangya), cu sediul la Aiud a cooperativelor de

⁷ Fosta arhivă a C.C. al P.C.R. Colecția 103, unitatea de păstrare 221, f. 60—63.

consum, s-a apreciat că în primele 8 luni ale anului 1940, activitatea desfășurată a fost marcată de realizări fructuoase în toate compartimentele de activitate⁸.

Evenimentele din lunile august-septembrie 1940 au schimbat însă radical situația federației în sens negativ, prin aceea că a pierdut 3/4 din rețeaua cooperativelor de consum, adică 220 de unități, care au rămas în teritoriul ocupat.

Federala a pierdut apoi importante baze pentru aprovizionare, precum și depozite, magazine și alte importante mijloace fixe, care au rămas peste frontieră.

O parte însemnată a cooperativelor din România, mai ales cele limitrofe cu frontiera arbitrar trasată, au rămas fără legături directe cu centralele și bazele de aprovizionare tradiționale, unele nu aveau căi de comunicație directe și se găseau la distanțe foarte mari de federală.

Cooperativele de credit rămase în România nu mai aveau o federală proprie, deoarece aceasta avînd sediul la Cluj a rămas în teritoriul ocupat.

În situația creată prin Dictatul de la Viena se impunea pentru cooperativele populației maghiare rămase în România, ca o problemă imediată și vitală, reorganizarea rețelei cooperatiste, unificarea ei prin asocierea cooperativelor de credit la federala cooperativelor de consum „Furnica”. Se mai cerea aducerea unor modificări la statut, precum și finanțarea și aprovizionarea cooperativelor în acele condiții care existau atunci. „Reorganizarea a început greu — se aprecia în aceeași dare de seamă a federației pe anul 1940 — însă datorită înțelegerii dintre guvernul român și maghiar, multe chestiuni cooperatiste s-au rezolvat deja pe bază de reciprocitate⁹ — și că majoritatea greutăților au fost învinse.

Din analiza datelor de bilanț al federației, încheiat la 31 decembrie 1940, se evidențiau următoarele aspecte principale:

Federala avea un sold activ în valoare de 62.423.788 lei. Din acesta însă, 38.864.739 lei aparțineau cooperativelor rămase în teritoriul ocupat. În contul *pasiv*, care de asemenea însuma 62.423.788 lei, cota-parte ce revenea cooperativelor din teritoriul ocupat însuma 35.255.172 lei¹⁰. Aceasta ne arată influențele negative ale Dictatului asupra situației economico-financiare a federației și a cooperativelor rămase în România.

Deverul de mărfuri realizat pe întregul an 1940 s-a cifrat la 128.000.000 lei, și a fost apreciat că s-a înscris în limitele apropiate celui din anul financiar precedent¹¹.

Cu toate dificultățile întâmpinate, unele foarte mari totuși, bilanțul anului 1940 s-a încheiat cu un beneficiu net de 796.636 lei¹², care s-a distribuit conform prevederilor statutului propriu.

În anul 1941 au rămas a fi soluționate ca probleme prioritare cele referitoare la asocierea cooperativelor de credit, aducerea unor modificări parțiale la statut și asigurarea activității unităților cooperative.

⁸ Revista *Cooperația*, Aiud, iunie 1941, p. 166.

⁹ Arhivele Statului Cluj, *fond Federala „Furnica”* Aiud, dosar nr. 1, f. 1—3, 17.

¹⁰ Revista *Cooperația*, Aiud, din 1 aprilie 1941, p. 168.

¹¹ Arhivele Statului Cluj, *fond Federala „Furnica”,* Aiud, dosar nr. 1, f. 1, 27—29.

¹² *Idem*, f. 4.

Adunarea generală a federației ținută în martie 1941 a dezbătut și aprobat modificările la statut¹³, iar organele de stat românești de resort le-au aprobat în formă definitivă în luna octombrie 1941. Prin aceasta s-a consfințit pe plan juridic și unificarea celor două categorii de cooperative prin asocierea celei de credit la federala respectivă, alături de cooperativele de consum și de producție.

Toate acestea au reprezentat o etapă foarte importantă de reorganizare și de reglementare a situației juridice a cooperativelor respective, ca urmare a Dictatului de la Viena.

În soluționarea unui șir de probleme destul de spinoase în conformitate cu aprecierile făcute de mai multe ori în documentele conducerii federalei, *principiul reciprocității* dintre cooperativele românești rămase în teritoriul ocupat și cele maghiare din România a avut un rol însemnat și a influențat pozitiv lupta și eforturile conducerii celor două organisme cooperatiste, pentru obținerea unor aprobări oficiale de la guvernele celor două țări, în scopul unei funcționări normale și a unei autonomii proprii.

În anul 1941 activitatea economică-financiară a federalei și a cooperativelor asociate s-a desfășurat pe un plan superior. Datele înscrise în bilanțul încheiat la 31 decembrie 1941 atestă aceste progrese.

La capitolul *activ* s-a înscris cu 52.749.267 lei. Deși valoarea totală a acestora era ceva mai mică față de valoarea activului înregistrată la 31 decembrie 1940, ea nu reprezenta o scădere reală — a activului din bilanț. Se datora faptului că din contul federalei a fost între timp transferată unităților din teritoriul ocupat suma de 35.415.717 lei. În atare situație activul propriu al federalei a crescut în anul 1941 de la 23.559.049 lei, la 49.333.550 lei, respectiv s-a produs o dublare a lui.

La capitolul *pasiv*, fondurile însumau, de asemenea, 52.749.267 lei, din care se mai păstrau în gestiunea federalei numai 3.750.412 lei, ce reveneau cooperativelor din teritoriul ocupat. Prin urmare și aceste categorii de fonduri proprii s-au dublat¹⁴. Astfel, capitalul social aproape s-a dublat, atingând 2.115.000 lei, fondurile proprii au crescut cu peste 1 milion lei. Beneficiul a crescut de patru ori, atingând suma de 3.943.044 lei¹⁵.

Deverul atins de 102 milioane lei la cooperativele existente în 1941, era superior celui realizat în anul 1940, care pe timp de 8 luni s-a raportat la totalitatea cooperativelor asociate din întreaga Transilvanie și Banat și numai din lunile septembrie—decembrie s-a raportat la cooperativele rămase în România.

În lumina datelor prezentate din bilanțul federalei ne apar fără suport aprecierile istoricului Csátári Dániel, care au la bază informații din surse oficiale maghiare, după care situația federalei „Furnica” este pusă pe același plan cu situația federalei „Plugarul” după Dictat și în anul 1941. El apreciază că numai în al doilea trimestru al anului 1942, în urma repetatelor tratative aprobate de ambele guverne, „au fost stabilite condiții favorabile pentru desfășurarea activității ambelor cen-

¹³ Revista *Cooperația*, Aiud, din 1 aprilie 1941, p. 170—174.

¹⁴ Arhivele Statului Cluj, *fond Federala „Furnica” Aiud*, dosar nr. 1, f. 22.

¹⁵ *Ibidem*.

trale¹⁶. Rezultatele obținute în anul 1941 pe plan economico-financiar, arată că federala „Furnica” a desfășurat o activitate normală și pe anul 1941.

Anul de gestiune 1942 a cunoscut o evoluție mereu ascendentă. În darea de seamă anuală a federației a fost evidențiat sprijinul intensiv acordat cooperativelor asociate celor de consum, prin credite în mărfuri, iar celorlalte, prin acordarea unui volum însemnat de credite cu scadență mai lungă spre a le fi întregit capitalul rulant. Prin urmare deverul anual s-a ridicat la 135 milioane lei, superior celui din anii precedenți. Fondurile proprii au ajuns la 8.149.335 lei, depunerile de la creditorii particulari au atins 6.408.000 lei, față de 2.477.559 lei, nivelul anului precedent. Beneficiul net s-a cifrat la 4.227.025 lei, superior anului 1941¹⁷.

În legătură cu rezultatele aplicării principiului reciprocității între federația „Furnica” și centrala „Plugarul” erau din nou apreciate pozitiv măsurile de scutire de serviciul militar, respectiv de la concentrări a personalului cooperativelor, înființarea de 10 cooperative noi, din care 5 aveau deja aprobările de funcționare, acțiune în care era evidențiat interesul maselor de jos, pentru crearea și dezvoltarea de noi unități cooperatiste¹⁸.

Anul 1943 pentru cooperativele populației maghiare din România a fost de referință prin realizările dobândite pe toate țărmurile la cote superioare. Numărul total al cooperativelor asociate era de 182 unități, cu 5 în plus față de anul precedent. S-a înregistrat o creștere intensă a tuturor categoriilor de fonduri.

În capitolul *activ* valoarea acestor fonduri a crescut de la 76.176.813 lei, la 126.616.717 lei, în plus cu 50.439.904 lei. Valoarea stocului de mărfuri în magazine și în depozite aproape s-a dublat, atingând 81,7 milioane lei, față de 43,3 milioane lei. Capitalul social a atins 10,8 milioane lei, în plus cu 2,3 milioane lei, iar totalul fondurilor proprii a crescut cu 4,3 milioane lei. Depunerile spre fructificare au depășit cu 44,3 milioane lei nivelul celor din anul precedent, iar deverul a fost superior cu 63 milioane față de anul 1942, atingând 198 milioane lei. Beneficiul net a însumat 4.427.025 lei, de asemenea, superior față de toți anii precedenți¹⁹.

În darea de seamă a federației pentru gestiunea anului 1943 a fost reliefată această dezvoltare intensă pe plan economico-financiar, care a avut la bază volumul important de credite, mărfuri dat cooperativelor. Realizările dobândite se apreciau că au condus la o creștere a încrederii membrilor asociați în organizația cooperatistă „... căci pe baza experienței anilor de război s-au putut convinge despre dreptul de existență și despre necesitatea cooperativelor, nu numai asociații, ci și publicul consumator”²⁰ — se aprecia în darea de seamă, reliefându-se astfel interesul și baza de masă a rețelei cooperatiste.

¹⁶ Csatári Daniel, *op. cit.*, p. 221.

¹⁷ Arhivele Statului Cluj, *fond Federala „Furnica”, Aiud*, dosar nr. 11, f. 26, 27, 29.

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

Au mai fost din nou subliniate realizările pe tărîmul reciprocității cu cooperativele românești din teritoriul ocupat. „Prin convențiile rezultate în cursul anului din tratativele continuate pe baza principiului de reciprocitate — convenții la care s-a reușit și obținerea înaltelor aprobări a factorilor de guvern competenți — au fost întru multe promovate posibilitățile de funcționare a cooperativelor. Mai ales, scutirile militare și scutirile de impozite a cooperativelor de credit. Plîngerile relative la impuneri ale cooperativelor, în parte sînt în curs de rezolvare favorabilă”²¹ — se aprecia în darea de seamă.

Aprecîem că anul 1944 nu poate fi luat în analiză datorită cursului evenimentelor cunoscute.

Făcînd o sinteză recapitulativă a unor indicatori principali de ordin economico-financiar avem următorul tablou al unei dezvoltări progresive a federației „Furnica” și a cooperativelor asociate, din perioada care face obiectul analizei.

Tabelul nr. 3

în mii lei

Anul de gestiune	Numărul cooperativelor	Activul total	Fonduri proprii total	Capital social subscris	Beneficiul net	Deverul anual
31 XII 1940	180	62.424	4.280	1.294	797	128.000
31 XII 1941	172	52.749	5.344	2.115	3.943	102.000
31 XII 1942	177	85.994	8.149		4.053	135.000
31 XII 1943	182	126.611	21.285	10.835	4.427	198.000

În legătură cu evoluția economico-financiară a cooperativelor populației maghiare din România, mai ales din anul 1943, într-o notă a Serviciului Special de Informații din România, în anul 1943, se făcea sesizarea că în rîndul cercurilor cooperatiste românești se exprimă îndoiala în sensul că avîntul economic, precum și „... marele număr de cooperative de consum înființate de federația („Furnica”) în ultimul timp nu ar fi putut fi realizate numai cu banii dați de membrii cooperativelor și de federație, fără subvenții din Ungaria”²². Această ultimă latură a problemei, a eventualelor subvenții din partea guvernului ungar a fost dată în studiu organelor interesate, dar noi nu dispunem de alte informații prin care să se ateste sau să fie infirmate aceste bănueli.

În mod indirect ne apar anumite indicii la adresa federației, că ar fi virat anumite sume în contul cooperativelor în mod gratuit. Astfel, în procesul verbal al adunării generale a federației din 21 aprilie 1943 este consemnat că delegatul cooperativei din Moldovenești (județul Cluj—Turda) Pataki Andrei „... își exprimă mulțumirea pentru altruisticul sprijin al Federației ce s-a manifestat prin acordarea de părți sociale gratuite, dividendă și resturnă în favoarea cooperativelor”²³. Se mai consemnează în plus că și alți doi delegați au mai luat cuvîntul în același sens²⁴.

²¹ *Ibidem.*

²² Direcția generală a Arhivelor Statului (D.G.A.S.), *fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar nr. 112/1943, f. 112.

²³ Arhivele Statului Cluj, *fond Federația „Furnica”, Aiud*, dosar nr. 1, f. 41—42.

²⁴ *Idem*, f. 42.

Odată și alături de activitatea pe tărîm economico-financiar, rețeaua de cooperative și federala lor au avut și un rol cultural de masă, dispunînd și de mijloace pentru realizarea lui. Federala a avut revistă proprie bilunară „Cooperația“ („Szövetkezés“) în limba maghiară, fondată în anul 1924, care și-a continuat apariția în toată perioada războiului. Cu privire la acest aspect, în darea de seamă pentru anul 1940 se arăta „Am editat fără nici o schimbare (după dictat n.a.) revista noastră „Cooperația“ . . .”²⁵. În același an federala a editat într-un tiraj de 20.000 exemplare calendarul „Furnica“ (Hangya), în limba maghiară, editare care s-a menținut aproximativ la același tiraj și în anii ce au urmat²⁶.

Federala a avut organizată și o rețea de cooperative școlare. Pentru tineretul școlar a editat un supliment al revistei „Cooperația“ care a apărut fără întrerupere pînă în anul 1943, cînd a fost suspendat de autoritățile românești.

Precizăm că guvernul horthyst în toată perioada ocupației nu a aprobat pentru centrala cooperativelor românești „Plugarul“ să aibă un organ de presă propriu în limba română.

Cu privire la această problemă, în procesul verbal de tratative inter-cooperatiste din 30 septembrie 1943, ținute la București, delegații centralei „Plugarul“ au arătat: „Se constată că autoritățile românești au dat aprobarea pentru ziarul cooperatist al „Hangya“, care apare fără piedici.

Își exprimă dorința ca autoritățile maghiare să rezolve favorabil cererea ce urmează a fi înaintată de centrala „Plugarul“, pentru apariția unui ziar la o săptămîină două²⁷.

Aprecierile la adresa apariției ziarului și calendarului federaiei „Furnica“ au fost confirmate și în darea de seamă pe anul 1943, în care se preciza: „Calendarul nostru „Hangya“ bucurîndu-se de popularitate, a fost editat de noi în anul curent în 17.000 exemplare; afară de aceasta, pentru îndrumarea cooperativelor noastre și pentru popularizarea ideii cooperatiste, noi am menținut neschimbată revista noastră „Szövetkezés“ („Cooperația“), care în anul curent a ajuns la jubileul activității sale devotate, de douăzeci de ani”²⁸.

Este posibil ca măsura de suspendare a suplimentului revistei „Cooperația“ a federaiei din Aiud să fi avut legătură cu acel refuz al guvernului maghiar din 1943 față de centrala „Plugarul“.

Cu referire la activitatea desfășurată pe tărîmul cooperativelor școlare, în darea de seamă a federaiei „Furnica“ pe anul 1943 se arăta: „Noi am sprijinit cu deosebită grijă cooperativele școlare, al căror număr la școlile secundare confesionale ale noastre s-a mărit la 12, iar la școlile primare ale noastre, la un număr de 59. În aceste școli se desfășoară o activitate conștientă educativă și cooperatistă — avînd ele meritul deosebit că îndeamnă tinerimea școlară la economisire și la muncă comună”²⁹.

²⁵ *Idem*, f. 2.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Idem*, f. 70.

²⁸ *Idem*, f. 63.

²⁹ *Ibidem*.

Această activitate pe tărîm școlar era astfel interpretată și într-un Buletin informativ românesc din iunie 1943, pentru Președinția Consiliului de Miniștri, în care se arăta: „Federala cooperativelor ungurești „Furnica“ (Hangya) din Aiud a instituit premii de 1000 și de 500 lei pentru elevii diverselor școli confesionale maghiare, care au dat dovadă de pricepere și sîrguință în conducerea cooperativelor școlare. Asemenea premii s-au împărțit la diferiți elevi din Aiud, Arad, Brașov, Alba Iulia.

Independent de aceste premii, Federala a donat suma de 20.000 lei pentru elevii merituoși din liceul și școala normală „Bethlen“ din Aiud, precum și pentru elevii de la școlile normale (maghiare n.a.) din același oraș.

Un număr de circa 100 elevi ai liceului „Bethlen“ din Aiud au vizitat recent birourile și magazinele federalei. Scopul acestei vizite a fost de familiarizare a tineretului școlar cu ideea de viață cooperatistă³⁰ — se aprecia în documentul respectiv.

În relațiile cu centrala cooperativelor românești „Plugarul“ din teritoriul ocupat de Ungaria horthystă, conducerea federalei „Furnica“ a avut o atitudine rezonabilă și s-a exprimat pentru recunoașterea și funcționarea cooperativelor românești din nord-vestul țării pe baza principiului de reciprocitate și de autonomie similară cu cele ale populației maghiare din România.

Pe această linie s-a înscris declarația reprezentantului federalei „Furnica“ la adunarea de constituire a federalei cooperativelor de consum a populației maghiare din teritoriul ocupat cu sediul la Tirgu Mureș, în octombrie 1940, unde s-a pronunțat deschis pentru dreptul la existență de sine stătătoare a cooperativelor românești din teritoriul ocupat în baza principiului de reciprocitate³¹.

În această viziune apreciem că s-a manifestat și gestul de respect reciproc, cînd adunarea generală a federalei „Furnica“ din 21 aprilie 1943, a transmis o telegramă de felicitare „Dr.-lui Hațieganu Emil, președintele Centralei „Plugarul“ din Cluj“³². De menționat că aceasta era singura telegramă transmisă de către adunare în teritoriul ocupat, către o federală cooperativă.

La rîndul ei, centrala cooperativelor românești „Plugarul“ urmărea și făcea cunoscută evoluția, precum și realizările acestei federale prin cotidianul „Tribuna Ardealului“. Așa, de exemplu, în numărul din 15 august 1942, se anunța că a avut loc cea de-a 22-a adunare generală a Federalei, fiind apreciată ca un important eveniment pe tărîm economic, social pentru populația maghiară din România. „Această instituție este unicul organism a vieții economice maghiare și tocmai de aceea îi este importantă munca, ce o desăvîrșește“³³ — aprecia în comentariu. Erau apoi citate date privind numărul cooperativelor asociate, a membrilor acestora precum și evidențierea satisfacerii de către I.N.C.O.P. a unor deziderate formulate de către federală, privind respectarea auto-

³⁰ D.G.A.S. *fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dosar nr. 1266/1943, f. 111.

³¹ *Tribuna Ardealului* din 5 noiembrie 1940 — august 1943.

³² Arhivele Statului Cluj, *fond Federala „Furnica“, Aiud*, dosar nr. 11, f. 40.

³³ *Tribuna Ardealului* din 15 august 1942.

miei, ca și altele. „Toate acestea s-au înfăptuit ca rezultat al înțelegerilor cu conducătorii Centralei cooperativelor românești³⁴.

Activitatea federaiei „Furnica” și a cooperativelor asociate din perioada 1940—1944 cît a durat regimul de ocupație horthystă în nord-vestul țării, s-a desfășurat și prin întîmpinarea unor greutăți și piedici izvorite din situația gravă intervenită în relațiile interstatale româno-maghiare prin Dictatul de la Viena. La ele s-au mai adăugat consecințele celui de al doilea război mondial hitlerist, precum și a existenței regimului antonescian din România, a guvernării lui pe bază de legiuiri speciale cu caracter dictatorial și care însumate au avut repercusiuni și asupra cooperăției populației de naționalitate maghiară din România.

În aceste condiții și pe lîngă centrale federale și cooperative asociate, și în anii 1940—1941 au fost instituite posturi de controlori curatori români, ca răspuns la măsurile similare luate de guvernul ungar horthyst împotriva cooperativelor românești, denumite în limbaj diplomatic al celor două guverne de dictatură fascistă, „măsuri de retorsiune”. Au fost impuse unele restricții consiliului de administrație al federaiei privind dreptul de vizare a bilanțurilor și cu privire la acceptarea de depuneri pentru păstrare a unor anumite sume în contul federaiei. Anumite organe ale administrației locale de stat au impus peste prevederile legale unele cooperative la impozite în plus, care grevau gestiunea lor. Cu privire la aceste măsuri cu caracter abuziv, în procesul verbal de tratative a celor două centrale din 30 septembrie 1943, reprezentanții federaiei „Furnica” au menționat că impozitele suplimentare impuse peste cele legale unor cooperative se ridică la circa 1.733.000 lei, pe care federala i-a contestat³⁵.

În cursul tratativelor purtate pe bază de reciprocitate reprezentanții federaiei „Furnica” și-au exprimat acordul lor față de covîrșitoarea majoritate a doleanțelor ridicate din partea reprezentanților cooperativelor românești din teritoriul ocupat și angajamentul ca în limita competențelor să facă intervenție pe cale diplomatică pe lîngă guvernul maghiar, pentru a le soluționa în mod favorabil. În același spirit și pe aceleași poziții constructive s-au exprimat și reprezentanții centralei „Plugarul” față de doleanțele cooperativelor populației maghiare din România, angajîndu-se să facă intervenții pe căi similare pe lîngă guvernul român.

Din partea conducerii federaiei „Furnica” a existat o singură problemă de ordin principal în care nu a avut o poziție consecventă și anume, problema aprobării statutelor cooperativei „Regnă”, în care s-a lăsat influențată de diversele pretexte invocate de guvernul horthyst pentru a nu le aproba așa cum au fost redactate și aprobate de adunarea generală a cooperativei respective³⁶.

Din datele și aspectele prezentate rezultă că principiul reciprocității ca bază a existenței și a continuității funcționării cooperativelor populației românești din teritoriul afectat prin Dictatul de la Viena, precum și a menținerii și funcționării cooperativelor populației maghiare din Ro-

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Arhivele Statului Cluj, *fond Federala „Furnica”* dosar nr. 1, f. 66—67.

³⁶ *Idem*, f. 68.

mânia, conceput de către conducătorii mișcării de rezistență antihorthystă, în zilele ce au urmat verdictului Dictatului, s-a dovedit a fi realitate și cu o puternică notă de viabilitate. El a fost apoi însușit de către reprezentanți ai mișcării cooperatiste a populației maghiare din România și chiar din teritoriul ocupat, și au acționat pentru aplicarea lui. A fost o cale și o formulă politică aleasă și care s-a putut impune inclusiv pe plan diplomatic interstatal, împotriva voinței guvernului ungar horthyst, dar care nu a putut ignora pînă la infinit realitățile economico-financiare cu implicații social-politice profunde, s-a impus și a fost recunoscut și de către guvernul antonescian, sub influența aceluiași forțe național-patriotice, ostile dominației hitleriste în România și a celei horthyste în nord-vestul țării.

Printr-o activitate stăruitoare din partea forțelor național-patriotice românești în teritoriul ocupat, pentru recunoașterea și aplicarea lui pe un plan larg, s-a reușit obținerea unui șir de revendicări juste pentru ambele părți și care au fost într-un anumit fel impuse spre a fi acceptate de către guvernele și organismele centrale de stat de resort din cele două țări, multe din ele împotriva voinței acestora. Suportul de masă a activității celor două mișcări cooperatiste și implicațiile economico-sociale și politice a cerințelor formulate prin reprezentanții lor, au impus chiar în acele condiții speciale, recunoașterea și soluționarea unui număr important de asemenea cerințe, diferite ca mărime și valoare.

Date comparative a celor două federale cooperatiste românești în nord-vestul țării și a celei maghiare cu sediul la Aiud pentru anii 1940—1943 ni le atestă

Tabelul nr. 4

Centrala cooperativelor românești „Plugarul” cu sediul în Cluj³⁷

În mii pengő

Anul de gestiune	Nr. de locuitori români în mii*	Numărul cooperativelor	+ sau — față de 1940	Valoarea soldului activ	Capital social subscris	Beneficiu	Develul anual
0	1	2	3	4	5	6	7
1940	1.300	463	—	—	—	—	×
1941	1.200	199	— 264	2.050	128	—	×
1942	1.200	244	— 219	2.921	254	275	×
1943	1.150	247	— 216	4.127	180	495	×

— Nu dispunem de date

Tabelul nr. 5

Federala „Furnica” cu sediul în Aiud

În mii lei

	maghiari în mii						
0	1	2	3	4	5	6	7
1940	530	180	—	62.424	1.295	977	128.000
1941	480	172	— 8	52.749	2.115	3.943	102.000
1942	450	177	— 3	85.994	—	1.053	135.000
1943	420	182	+ 2	126.611	10.835	4.427	198.000

³⁷ Vasile T. Ciubăncan, *op. cit.*, în *ActaMP*, VII, 1983, p. 515.

Datele despre populația probabilă țin seama de mișcarea populației prin refugiere înspre România și invers (n.a.)

Datele comparative prezentate și problemele care au făcut obiectul analizei celor două federale cooperatiste din Transilvania, sub impactul consecințelor Dictatului de la Viena, ne atestă că această mișcare cooperatistă cu un caracter specific Transilvaniei, în esența ei s-a păstrat și a continuat activitatea într-un anumit fel, fără întreruperi efective. Pe ansamblul său mișcarea cooperatistă a avut un rol pozitiv pe plan economic, social și cultural, cu precădere în rîndul maselor țărănești. O parte însemnată din această organizație cooperatistă după 30 august 1940 a căpătat un caracter politic tot mai pronunțat și acut care a exercitat influențe diferite asupra evoluției ei.

Din situația specifică a fiecărei rețele cooperatiste pe care am analizat-o se desprinde în mod evident concluzia după care cooperativele populației românești din teritoriul atribuit Ungariei horthyste s-au confruntat în mod fățiș cu politica, uneori destul de brutală, a regimului horthyst de ocupație, a guvernului statului maghiar ocupant, a organelor sale centrale și locale. Prin această confruntare permanentă, mișcarea cooperatistă românească s-a impus atît sub raportul recunoașterii ei juridice, cît și sub cel al continuității activității ei. Regimul horthyst însă a reușit să creeze un șir de greutăți prin care a împiedicat desfășurarea unei activități normale și a practicat discriminări de ordin politic. Una dintre aceste consecințe, vizibilă, a constituit-o desființarea și anihilarea activității și a funcționării unui număr de circa 240—247 cooperative existente la data pronunțării sentinței Dictatului. Ostracizările impuse au frînat într-o anumită măsură nivelul și au impus ritmul destul de lent al dezvoltării economico-financiare a rețelei în ansamblul ei.

A rămas însă definitivă integrarea acestei mișcări cooperatiste în cadrul rezistenței național-politice antihorthyste, antiimperialiste a poporului român, care i-a dat tăria de a rezista, a se menține și în final de a fi eliberată³⁸.

Rețeaua cooperativelor populației maghiare din România ce avea sediul la Aiud, cu particularitățile ei specifice, și-a păstrat în continuare ființa și în principal autonomia internă și pe durata perioadei analizate a înregistrat o evoluție ascendentă. Din acest punct de vedere, situația ei a fost în parte diferită față de rețeaua centralei „Plugarul”, socotită atunci, într-un anumit fel, că ar fi omologul ei. Totuși și această rețea cooperatistă a fost uneori afectată de măsuri restrictive, unele abuzive și de îngrădire a multor laturi sau domenii ale activității ei, din partea guvernului și a regimului antonescian din România și a unor organe administrative locale.

Deși nu posedăm date cu privire la existența și activitatea unor forțe patriotice antihorthyste și antihitleriste în cadrul acestei mișcări cooperatiste, totuși în mod indirect existența și funcționalitatea ei a fost sprijinită de mișcarea de rezistență național-patriotică românească din teritoriul ocupat, care a pus în acțiune și a știut să folosească principiul reciprocității. În acest context apreciem noi că rețeaua cooperatistă a avut un caracter

³⁸ Vezi detalii, Vasile T. Ciubăncan, *op. cit.*

democratic și a jucat un rol pozitiv sub raport economico-social și spiritual, mai ales în sînul țărănimii.

În România, prin comparație numărul unităților cooperatiste ale populației maghiare existente la 30 august 1940 în esență s-a păstrat și după aceasta. Raportat la numărul populației totale de naționalitate maghiară rămasă în România, numărul lor era superior celor românești care s-au mai putut păstra în teritoriul ocupat raportat la totalul populației de naționalitate română rămasă sub ocupație. Din această situație prezentată în date și cifre comparative rezultă că efectele politicii celor două guverne — român și maghiar — față de cele două rețele cooperatiste românești din teritoriul ocupat și maghiare rămase în România, au fost totuși diferite și că în teritoriul ocupat ele au fost mult mai agravante.

Rămîne însă pentru acea perioadă ca un rezultat principal acela al păstrării, chiar și în situații mai reduse pentru unele, a mișcărilor cooperatiste fără deosebire de criterii de naționalitate, cooperație care a avut o bază socială de masă cu precădere din mediul rural, al țărănimii române și maghiare, ale căror interese fundamentale erau comune.

VASILE T. CIUBANCAN

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LE SYSTÈME DES COOPÉRATIVES
EN ROUMANIE APRÈS LE DICTAT DE VIENNE
(LA SOCIÉTÉ „FEDERALA“ D'AIUD)

(Résumé)

L'auteur présente de dates et d'aspects inédits concernant l'évolution du mouvement coopératif de la population hongroise de Roumanie restée ici après le Dictat de Vienne de 30 Août 1940. Ce mouvement, ayant comme lieu de résidence la ville d'AIUD, jouissait d'une large autonomie économique, juridique et politique.

En s'appuyant sur les chiffres des bilans annuels, l'auteur met en évidence que ce mouvement coopératif, caractéristique en Transylvanie, a fonctionné pendant tout le période d'entre-guerre et même sans cesse après le 30 Août 1940, quand il connût d'années de fleurissement économique, financier et organisatoire.

On relève les conséquences du Dictat de Vienne sur le mouvement coopératif de Transylvanie, en espèce sur celui roumain.

Finalement on présente de chiffres de bilan centralisés, comparatives, pour illustrer la situation de la population roumaine qui demeura au territoire temporairement resté sous occupation horthyste, dans la partie de Nord-Ouest du pays, aussi que de la population hongroise restée en Roumanie, en traçant de conclusions réelles en ce qui concerne leur état effectif.